

Dr **Svetislav Lj. Marković**, profesor,
Visoka škola tehničkih strukovnih studija Čačak,
Ulica Svetog Save 65, 32000 Čačak, Srbija,
E-mail: svetom@nadlanu.com

Miloje Ostojić, menadžer,
Turistička organizacije opštine Ivanjica,
Milinka Kušića 47, 32250 Ivanjica, Srbija,
E-mail: ostojaiv1@gmail.com i E-mail:
tooivanjica@eunet.rs

Dr **Ilija V. Popović**, docent,
Ljubički kej, soliter 5, stan 65, 32000 Čačak, Srbija,
E-mail: ilijapop@ptt.rs

RURALNI TURIZAM SFR JUGOSLAVIJE ZAČET JE U IVANJIČKIM SELIMA

RURAL TOURISM OF SFR YUGOSLAVIA HAS ITS ORIGINS IN THE VILAGES OF IVANJICA

Sažetak:

Bavljenje turizmom doprinosi menjanju društvenog, ekonomskog i političkog života sela. Održivi razvoj turizma u ruralnim područjima podrazumeva korišćenje turističkih prostora na takav način da oni ne budu uništeni i da ih buduće generacije mogu koristiti. Radi toga neophodno je preduzeti određene mere sa ciljem implementacije programa održivog razvoja turizma. Turizam predstavlja značajan faktor revitalizacije sela u ivanjičkoj opštini, jer obezbeđuje ekonomsku i socijalnu sigurnost seoskih domaćinstava kroz: usporavanje migracija ka gradu i povratak u selo onih koji su ranije otišli iz njega, povećavanje proizvodnje i omogućavanje boljeg plasmana poljoprivrednih proizvoda, predmeta domaće radinosti i proizvoda starih zanata, kroz pansionsku i vanpansionsku potrošnju, sprečavanje narušavanja prirodnog ambijenta sela i očuvanje tradicionalne narodne arhitekture, osobenog načina života i rada, običaja, folklor... Četrdesetogodišnje iskustvo omogućava da se stručno i odgovorno pristupi obnovi ideje turizma na selu, svuda gde je on zasnovan i gde postoje potencijali.

Ključne reči: ruralni turizam, održivi razvoj turizma, SFR Jugoslavija, Ivanjica

Abstract:

It contributes to changing social, economic and political life of the country. Sustainable tourism development in rural areas involves the use of space in such a way as not to destroy it and keep it usable for future generations. Therefore it is necessary to take certain measures aimed at the implementation of sustainable tourism development. Tourism is a significant factor in the revitalization of the countryside in the municipality of Ivanjica, because it provides economic and social security to rural households through: slowing down migration to the city and return to the country of those who had previously left it, increase in production and enabling better marketing of agricultural products, handicraft items and old crafts products, boarding and additional spending, preventing disturbance of the natural environment and preservation of traditional folk architecture, a distinctive way of life and work, customs, folklore... Forty years' experience represents a base for a professional and responsible approach to the restoration of the idea of village tourism, wherever it is well-founded on potentials.

Key words: rural tourism, sustainable tourism development, SFR Yugoslavia, Ivanjica

1. UVOD

Ruralni prostor čine područja van gradskih naselja u kojima živi seosko stanovništvo čija osnovna delatnost jeste poljoprivreda. On pored sela obuhvata i nenaseljena područja u kojima je poljoprivredna aktivnost nekada postojala, ili i dalje postoji, ali i područja koja su nekad bila naseljena.

Ruralni turizam se razvija unutar područja gde je očuvana prirodna sredina, bogatstvo flore i faune, gde egzistira lokalna zajednica sa svojom kulturom, nasleđem i gastronomijom. Drugim rečima, raznovrsno prirodno i socio-kulturno okruženje omogućava turistima različite forme turističkih aktivnosti, jedinstven doživljaj kroz diverzifikaciju turističkih proizvoda unutar ruralnih područja. Turizam na selu je izuzetno pogodan za diverzifikovanje nacionalne ruralne ekonomije. On mora biti u funkciji života, umetnosti, kulturnog i arhitektonskog nasleđa seoskog područja.

Ruralne oblasti ivanjičkog kraja su predeli izuzetnih vrednosti, predstavljaju prave ekološke oaze. Odlikuje ih tradicionalna kultura i raznovrsnost etno-kulturne baštine. Turizam je jedna od delatnosti koja može imati značajan uticaj na ekonomsku, socijalnu, funkcionalnu i fizionomsku strukturu prostora na padinama Golije, Javora i Mučnja. Danas je ruralni turizam postao stvarnost, potreba i želja turista, ali i nosilac i pokretač razvoja vangradskih prostora. Selo dobija sadržaje koji su sastavni deo turističke ponude: adaptiraju se domovi kulture, izgrađuju sportski tereni, renoviraju zdravstvene ustanove i škole.

Zabačene ruralne oblasti zahvaćene su intenzivnim procesom „pražnjenja“ i „odumiranja“ sela. One zahvetvaju veoma intenzivne, održive, podsticajne mere. Uvreženo je mišljenje da drama nestajanja tradicionalnog sela predstavlja istorijsku nužnost protiv koje se ne može boriti i da je posledica razvoja savremenih tehnologija. Ipak, pre će biti da je to koncentrisana srpska nemarnost, zaborav korena, izvora, onog bitnog i suštinskog. Izgleda da je zaboravljena činjenica da je naša država, kao i crkva, nikla na tlu sela. I dok se seljak pita kako da sačuva svoju bogatu duhovnu baštinu i svoj zdrav način života, dotle gradska industrija kulture i masmedija srozava selo na imitaciju.

Brojni su ciljevi razvoja ruralnih područja, među kojima se ističu (Marković, 2007):

- ravnomerniji regionalni razvoj države,
- zaustavljanje procesa depopulacije,
- očuvanje socijalne i ekonomske vitalnosti sela i ruralnih područja,
- povećanje prihoda ostvarenih poljoprivrednom proizvodnjom,
- razvoj organske poljoprivrede,
- obezbeđenje konkurentnosti seoskih sredina,
- uvećanje učešća ruralnih područja u ukupnom ekonomskom razvoju zemlje,
- očuvanje prirodnog okruženja,
- afirmacija kulturne baštine ruralnih sredina,
- kreiranje atmosfere da seosko stanovništvo može dostići standard koji ima gradsko,
- sprečavanje „starenja“ sela i drugih negativnih demografskih pojava (pre svih, nepovoljne starosne i obrazovne strukture stanovništva),
- stvaranje novih mogućnosti zapošljavanja seoskog stanovništva uvođenjem i favorizovanjem dopunskih delatnosti,
- razvijanje i diverzifikacija privredne funkcije sela (seoski turizam, agroturizam, ekoturizam, etnoturizam...),
- negovanje i zaštita prirodne sredine i tradicionalnog načina života,
- jačanje i razvoj infrastrukture,
- razvoj i širenje novih i konvencionalnih komunikacionih tehnologija,
- dostupnost informacijama iz celog sveta,
- smanjenje udaljenosti od izvora informacija i prostorne udaljenosti od velikih centara,
- razvoj svesti poljoprivrednika o zaštiti životne sredine (održivo korišćenje voda, zemljišta, šuma, zaštita prirode, očuvanje biodiverziteta, zaštita od prirodnih katastrofa – poplava, klizišta, požara, zemljotresa, korišćenje obnovljivih izvora energije).

Sve napred navedeno ima zajedničku svrhu: povećanje kvaliteta života u ruralnim područjima i smanjenje razlika u kvalitetu života između urbanih i ruralnih sredina. Seoski turizam (preciznije, turizam na selu) predstavlja veliku šansu da se odbrani, sačuva, opstane i produži da živi na selu sve ono što je vredno.

Jasno je da ostarela domaćinstva ne mogu da budu temelj razvoja turizma na selu. To je aktivnost predviđena za omladinu. Zbog toga seoski turizam predstavlja šansu da se zaustavi proces odlaska omladine sa sela, što je od neprocenjive važnosti za opstajanje i obnovu srpskih sela. Istovremeno, mogao bi da izvrši uticaj na povratak dela migranata, jer bi život na selu počeo da dobija ekonomski i kvalitativno drugu bazu. Pored razvoja privrede na selu, društvenih delatnosti i zanata, ruralni turizam bi bio pokretač kvalitetne obnove sela. Pokrenuo bi putovanja u selo koje se obnavlja i raste. Na taj način spajali bi se rad, zdrava hrana i potrebe ljudi za intelektualnim, potpunim odmorom sa bogatstvom gotovo zaboravljene tradicije na selu: od žubora potoka i poja ptica, punih ambara i bogatih trpeza, do opčinjavajućeg mira i prastarog seoskog načina prijema gostiju.

Omladini na selu treba prepustiti inicijativu i pružiti svaki društveni podsticaj. To podrazumeva upoznavanje sa najboljim iskustvima ruralne turističke privrede kod nas i u svetu. Kao i na drugim mestima, i ovde znanje mora biti proizvodna snaga.

Cilj unapređenja seoskog turizma mora biti svestrani razvoj autentičnih ljudskih potreba, visok kvalitet čovekovog života, obnova materijalnih i duhovnih resursa sela, razumevanje potreba ljudi za odmorom, razvoj stvaralaštva i komunikacije koji bogate čovekovu ličnost (Marković, 2011).

Ekonomski smisao ruralnog turizma iskazuje se u većem aktiviranju poljoprivrednog stanovništva, u povezivanju poljoprivredne proizvodnje i turizma, u zadovoljenju potreba gostiju prodajom poljoprivrednih proizvoda turistima kod kuće. Pored toga, seoski turizam utiče na opadanje migracionih kretanja stanovništva na selu. Turizam je podstakao izgradnju puteva, vodovoda, elektrifikaciju, obezbeđenje komfornijeg smeštaja gostiju. Dobar seoski turizam ne može se zamisliti bez tehničke opremljenosti domaćinstava. Nezadovoljavajuće stanje kulturno-zabavnog života na selu naročito utiče na turiste koji se duže zadržavaju. Obogaćivanjem kulturnih sadržaja i boravak gostiju bio bi prijatniji i privlačniji. Da bi se neko selo moglo baviti turizmom, pored prirodnih uslova mora imati i razvijenu materijalnu bazu, kako društvenu, tako i individualnu.

Na osnovu četvorodecenijskog iskustva može se zaključiti da ruralni turizam predstavlja (Marković, 2011):

- šansu za diverzifikaciju aktivnosti i konsolidaciju jednog područja,
- važan element strategije komplementarnosti, koja se zasniva na uravnoteženom razvoju ruralnih i urbanih područja i korišćenju prostornih potencijala,
- mogućnost obnove sredine,
- teritorijalno karakteristični „proizvod”,
- veoma značajnu i često osnovnu dopunsku delatnost stanovništva,
- mogućnost otvaranja novih radnih mesta i stvaranja dohotka,
- šansu za stvaranje prihoda koji ostaju unutar lokalne i regionalne sredine,
- pokretač proizvodnje prehrambenih proizvoda čiji bi plasman bio na licu mesta,
- način da se obezbedi veći stepen očuvanja okoline omogućen povećanim interesom društva za njeno uređenje,
- mogućnost revitalizacije kulturnog i arhitektonskog nasleđa,
- šansu za uspostavljanje trajnih veza lokalnih-ruralnih krajeva sa domaćim i međunarodnim tržištem.

Naravno, javljaju se i negativni efekti, kao što su:

- konflikti između pojedinih delatnosti seoskog stanovništva,
- porast troškova života lokalnog stanovništva,
- komercijalizacija ruralnih područja i promene životnih navika stanovništva,
- pojava uslova za stvaranje lokalne pseudo baštine i kulture,
- stvaranje ekoloških problema usled intenzivnijeg korišćenja nedirnutih prirodnih resursa.

Ruralni turizam u Moravičkom kraju nudi veći broj specifičnih turističkih oblika: turizam na seoskim gazdinstvima (agroturizam), lovni i ribolovni, zdravstveni, ekoturizam, sportsko-rekreativni, avanturistički,

adrenalinski, kulturni turizam, manifestacioni, gastronomski, verski, posmatranje ptica (bird-watching), paraglajding i let zmejem sa i bez motora. Proizvod ruralnog turizma je aktivan odmor u očuvanim prostorima, koji omogućava potpuno uživanje turiste i svih njegovih čula uz stalne nadražaje, kako estetske, tako i psihičke i fizičke (Ostojić, 2010).

2. ODRŽIVI RAZVOJ RURALNOG TURIZMA

Čitav svet se sve više okreće takozvanim eko destinacijama. Tu je šansa Srbije, jer obiluje izuzetnim prirodnim resursima. Srpske banje i sela nalaze se u pravim zelenim oazama, u zdravoj prirodi, a upravo to ih čini zanimljivim i privlačnim. Uz prirodne lepote, glavni izazov za goste predstavlja provereni program zdrave hrane.

Zemlje koje žele da uspostave ravnotežu svoga razvoja, sa ciljem daljeg razvoja turizma, ulažu izuzetne napore u razvoj održivog turizma.

Srbija je zemlja koja obiluje prirodnim lepotama, ima pogodnu klimu, donekle razvijen saobraćaj na relaciji selo–grad, poseduje mnoge značajne kulturno-istorijske spomenike u seoskim sredinama. Sve su to veoma povoljni preduslovi za razvoj seoskog turizma. Konceptija održivog, uravnoteženog, svestranog razvoja seoskih sredina podrazumeva, uz poboljšanja poljoprivrede, i razvoj nepoljoprivrednih delatnosti u ruralnim područjima. Tu se misli na razvoj: malih industrijskih kapaciteta za servisiranje poljoprivredne mehanizacije, trgovine, seoskog turizma, uslužnog zanatstva, domaće radinosti... Bez održivog razvoja neće postojati resursi sačuvani za buduće generacije, jer održivi turizam zadovoljava potrebe sadašnjih turista i domaćina, štiteći i povećavajući povoljnosti za budućnost. Održivost turizma naročito je potrebna nerazvijenim područjima, radi njihovog očuvanja. Razvoj bez održivosti će se ozbiljno odraziti na budućnost, a destinacija postati neprivlačna.

Brojni i veoma značajni su efekti koje može imati razvoj seoskog turizma, a pre svih to se odnosi na:

- Znatno veću mogućnost zapošljavanja radne snage, naročito ženske, koja se angažuje oko spremanja za turiste;
- Direktniji i lakši plasman poljoprivrednih proizvoda, jer potrošači dolaze u sela, u domaćinstva koja se bave proizvodnjom;
- Intenziviranje poljoprivredne proizvodnje i orijentacija na proizvodnju određenih vrsta voća, povrća i proizvoda stočarstva – mesa i mleka;
- Boravak stranih turista omogućuje ostvarivanje izvoza dela poljoprivrednih proizvoda.

Navedeni efekti su od posebnog značaja za lokalitete u brdsko–planinskim područjima. Obezbeđivanjem dopunskih prihoda od turističke delatnosti, jedna kategorija domaćinstava povećava svoj ukupni dohodak, a time ostvaruje bolji životni standard seoskog stanovništva.

Održivi razvoj turizma podrazumeva tri osnovna principa, a to su (Marković, 2011):

1. *Ekološki princip* podrazumeva takav razvoj turizma koji se ne suprotstavlja ekološkim procesima i biološkom razvoju područja.
2. *Socio-kulturni princip* ukazuje na povećano učešće lokalne zajednice i lokalnog stanovništva u odlučivanju i planiranju razvoja. Ovaj princip je kompatibilan sa uložnim naporima za očuvanje i razvoj regije.
3. *Ekonomski princip* predstavlja ulaganje u pravilan razvoj regije sa ciljem pravilnog upravljanja i stvaranja osnova za opstanak budućih generacija.

Samo se održivim razvojem može izbeći dalja erozija sela, smanjiti broj ognjišta koja gasnu, donekle sprečiti starenje seoskih domaćinstava i zaustaviti neprirodne migracije iz sela u grad. Time bi se izbeglo odvajanje grada od sela i svodenje sela na servis hrane. Smanjila bi se i opasnost od ukidanja seoske zajednice kao modernog temelja nacije i države. Povratak nezaposlenog gradskog stanovništva u selo mogu pokrenuti projekti i investicije. To se, pre svega, odnosi na ruralni i agro-turizam.

Da bi ruralni turizam mogao da se razvija i postane okosnica održivog razvoja ivanjičke opštine mora se imati u vidu: vrednost očuvane prirode za razvoj ruralnih područja; značaj autentičnosti prostora za razvoj

ruralnog turizma; uloga lokalnog stanovništva u uređenju, izgledu i razvoju ruralnih destinacija; učešće lokalne zajednice u politici razvoja turističke destinacije ruralnog turizma, jer ona predstavlja osnovnu pokretačku snagu; da ruralni turizam doprinosi očuvanju i uređenju destinacije ukoliko se lokalno stanovništvo planski uključi u njegov razvoj; neophodnost zajedničkog rada i nastupa konzervatora i turoperatora na promociji i valorizaciji prirodnih resursa ruralnih destinacija...

Ruralni turizam Moravičkog kraja je razvijan na bazi održivog turizma. Razvoj ove delatnosti ni u najmanjoj meri nije ugrozio resurse na kojima je zasnovana, pa su oni ostali sačuvani za generacije koje dolaze. I nove generacije mogu na istom ili višem nivou da zadovoljavaju svoje turističke potrebe. Organizovan na taj način, on profiliše i usaglašava interakcije između turističke privrede, gostiju-posetilaca, životne sredine i lokalnih zajednica, uključujući dugoročan koncept razvoja prirodnih i stvorenih resursa. Istovremeno insistirajući na priznanju ograničenog razvoja. Upravljanje resursima mora biti takvo da zadovoljava društvene, ekonomske, ergonomске i estetske potrebe, uz obezbeđenje ekoloških karakteristika, kulturnog identiteta i biološkog diverziteta ruralne sredine (Marković, 2011).

3. ISTORIJSKI RAZVOJ RURALNOG TURIZMA U IVANJIČKOM KRAJU

Ivanjička sela su začetnici seoskog turizma u SFR Jugoslaviji i Srbiji početkom osme decenije 20. veka. I to ne slučajno. Davno je rečeno da „ivanjički kraj predstavlja izvanredan spoj prirodnih lepota i ljudske dobrote“. Ovde vekovima živi nenarušeno prirodno blago i tradicionalno čovekovo gostoljublje.

Inače, zajedničke karakteristike sela Moravičkog kraja nisu bile nimalo ružičaste:

- depopulacija – izrazito demografsko praznjenje ruralnih područja,
- poremećaji u socijalnoj strukturi stanovništva,
- značajna zaostalost u opremljenosti fizičkom, društvenom i informacionom infrastrukturom,
- poremećaji u prostornoj strukturi naselja,
- nedostatak institucionalne i organizacione podrške,
- stagnacija privredne konkurentnosti,
- nepostojanje planova održivog razvoja...

Dovrtljivi meštani sela Devića, odlučili su se na smeo potez i udarili temelje seoskom turizmu u Jugoslaviji. Nošeni entuzijazmom i željom da u Deviče dođe što više gostiju učinili su velike napore da od dosta zamrlog sela naprave mesto u koje su turisti dolazili skoro svakog leta tražeći ležaj više.

Iz potrebe da se čoveku iz urbanih industrijskih mesta približi prirodnost Moravičkog kraja, gde se može naći neophodan mir, zdrava hrana i druženje sa ljudima otvorene duše, spontanim i radoznalim, a nadasve gostoprivljivim, došlo je do organizovanog kretanja ljudi u smeru grad-selo. To je značilo pojavu nove turističke kategorije – seoskog turizma. Rizik je bio prevelik, jer uslova je bilo vrlo malo, a nedostataka previše. Međutim, istrajnost domaćina i strpljenje gostiju pokrenuli su zamajac daljih aktivnosti.

Ideja da mladići i devojke pozovu u goste svoje prijatelje i poznanike rodila se 1972. godine. Da im ponude dobru hranu, čist vazduh, lepo nameštenu sobu, prijatnu atmosferu. Ovu ideju su osmislili, i praktično realizovali, zemljoradnici iz Devića predvođeni studentom Milivojem Raičevićem. Saznali su da seoski turizam u skandinavskim zemljama donosi izvanredne prihode. Hteli su to da praktično primene u svome selu. I uspe! Prvi u bivšoj Jugoslaviji.

U prvoj godini Devići su ugostili četrdesetak gostiju. Sledeće, 1973. godine u Deviče je stiglo 120 gostiju u 6 domaćinstava. Iste godine u Koritniku je izgrađena i prva vikendica-brvnara. Na taj način „zvučni zid“ je probijen, pa je broj gostiju rastao iz godine u godinu. Već 1974. bilo je oko 250, a 1975. godine preko 800 gostiju u zimskoj i letnjoj sezoni. Rekord je postignut 1976. godine sa 9.000 noćenja u tridesetak domaćinstava, koja su raspolagala sa 180 ležaja. Te godine potražnja je bila veća od ponude, pa su uključena i domaćinstva iz rezerve.

Ilustrativan je primer jednog siromašnog domaćinstva u Devićima koje se krajnjim naporom i uz pomoć Turističkog društva, opremilo i za 3 godine raspolagalo sa 12 ležaja i dostiglo nivo imućnog. Sve je postignuto profitom od turističke delatnosti.¹

Slika 1. Panorama Devića

O kvalitetu usluga najbolje govori podatak da su isti gosti dolazili pet godina uzastopno. Ovde su gosti bili prijatelji, a ne turisti. Zbog toga su oni koji jednom dođu, dolazili ponovo.

Zahvaljujući turizmu u Devićima i široj okolini pokrenute su nove delatnosti i kulturne aktivnosti, pa selo biva preporođeno. Ubrzan je razvoj infrastrukture u Mesnoj zajednici, što je bio osnovni preduslov za razvoj turizma. U saradnji sa Akademijom primenjenih umetnosti iz Beograda započeta je proizvodnja tkanih proizvoda za domaće tržište. Sa izložbe domaće radinosti u Kulturnom centru Beograda prodati su svi izloženi radovi i zaključeni novi poslovi. Uspostavljena je saradnja sa Kulturno-prosvetnom zajednicom Srbije i ekipom „Selu u pohode“ (prvi put je gostovala 1973. godine). Ostvarena je izvanredna saradnja sa štampom, radijom i televizijom. Konfekcija „Javor“ iz Ivanjice izgradila je prvi pogon u Devićima sa ciljem zapošljavanja ženske radne snage i zaustavljanja migracije mladih sa sela, kao i povećanja dohotka u zemljoradičkim domaćinstvima. Ostvarena je saradnja sa PKB iz Beograda i izgrađena mlekara za proizvodnju i preradu mleka i mlečnih proizvoda. Organizovani su kulturno-umetničko društvo i ženska folklorna grupa. U saradnji sa Prvim programom Radio Beograda i ekipom „Selu u pohode“ uspešno je izvedena priredba u Hali sportova u Beogradu pod nazivom „Golijsko veče“. Zajedno sa Zadrudnim savezom Srbije urađeni su programi za razvoj poljoprivrede i seoskog turizma.

Osnovana je i specijalizovana zemljoradička zadruga za seoski turizam i domaću radinost „Golija“ (1977). Za direktora je izabran Milivoje Raičević, a vrlo brzo je udruženo preko 150 zadrugara. Zadruga se pored seoskog turizma i domaće radinosti bavila razvojem zanatstva (stari kovači, stolari), pčelarstva, preradom lekovitog bilja i šumskih plodova. Nabavljeno je i nekoliko mašina za finalnu preradu drveta radi proizvodnje suvenira, vikendica, delova nameštaja...

Sve nabrojano ostvareno je zahvaljujući seoskom turizmu, odnosno kontaktima ostvarenim sa ljudima i preduzećima, iz svih oblasti društvenog života, koji su posećivali i provodili odmor na selu. Turizam u selu pokrenuo je mnoge akcije, od osnivanja „zadruga tkanja“ do akcije gradnje doma kulture u selu Devići. Po ugledu na Deviče, i druga sela ivanjičke opštine okrenula su se turizmu: Maće, Katići, Međurečje, Lisa, Opaljenik, Kušići i Bele Vode. Domaćinstva u ovim selima širom su otvorila vrata ljudima željnim atraktivnog odmora.

Drugo ivanjičko selo koje se opredelilo za ruralni turizam je Maće. Prvi turisti u ovo selo došli su, u leto 1975. godine, iz Beograda i Novog Sada. Desetak domaćinstava obezbedilo je 25 ležaja u sobama koje odgovaraju prvoj kategoriji (sa električnom strujom, vodom i kupatilom). Smatra se da su klimatski uslovi

---

¹ Prema rečima Milivoja Raičevića iz Devića, začetnika seoskog turizma u Jugoslaviji.

Maća veoma povoljni za odmor i rekreaciju, ali i za lečenje bronhija, anemije, infektivnih bolesti, pneumonije, mršavosti i drugih.

Prva iskustva su dala zamah i drugim krajevima ivanjičke opštine da se uključe u ovu, novu vrstu turizma. Odmah posle Devića i Maća, turistima vrata otvaraju i domaćini iz Katića i Međurečja. Tako je za letnju sezonu 1977. godine u Devićima, Maćama, Katićima, Međurečju i Belim Vodama bilo obezbeđeno 336 ležajeva u komforno opremljenim sobama. Devići, Maće i Katići su unapred bili rasprodati po veoma popularnoj ceni (pansion je koštao 110 dinara). Jeftinije je bilo na Belim Vodama (80 dinara), gde nije imalo struje, pa su za osvetljavanje korišćene petrolejke. Sam smeštaj je bio znatno jeftiniji, 34-38 dinara. Iste godine počela je izgradnja hotela u Kušićima. Ivanjički hoteli „Park“ (136 ležaja), Odmaralište ratnih vojnih invalida (200 ležaja) i Zavod za anemiju su, takođe, bili na raspolaganju turistima. Koliku popularnost je doživeo ruralni turizam najbolje govori podatak da je te, 1977. godine u Međurečju, sedam dana u desetak seoskih kuća, boravilo 13 gostiju iz Beograda, među kojima su bili čuveni književnici Desanka Maksimović i Slavko Vukosavljević, istaknuti vajar Stevan Bodnarov, sovjetski književnik Boris Dubrovin, glumci, pevači, kao i umetnici iz užičkog kraja.

Sledeće godine goste iz velikih gradova primaju domaćini iz Kušića, dok se 1979. u seoski turizam uključuje i Lisa. Interesovanje turista prevazišlo je sva očekivanja. Mudri Moravičani drže cene pod kontrolom (1979. pun pansion je koštao 150 dinara), povećavaju kvalitet usluge time što su sve sobe sa kupatilima i električnim uređajima, a za ishranu nude domaće specijalitete: planinski sir, proju, kajmak, pastrmku, jagnjetinu i piletinu „bez koncentrata“. Te, 1979. godine smeštajni kapaciteti u ivanjičkim selima znatno su povećani otvaranjem hotela „B“ kategorije na Javoru („Stari Vlah“), koji je raspolagao sa 57 ležajeva u jednokrevetnim i dvokrevetnim sobama.

Slika 2. Tradicionalna kuhinja moravičkih domaćina

Postoje podaci da je 1982. godine za turiste bilo obezbeđeno oko 400 ležaja u seoskim domaćinstvima u Devićima, Maćama, Katićima, Međurečju i Lisi i da su svi kapaciteti bili popunjeni. Te godine pansion je koštao 300 dinara.

Procvat seoskog turizma zainteresovao je i rukovodeće strukture privrednog i političkog života Ivanjice da krenu sa većim ulaganjima u selo. Asfaltni putevi zamenili su makadamske, elektro mreža je izmenjena i ojačana, izgrađene su i telefonske centrale u svim selima, a i sama seoska naselja dobila su novi izgled. Jednostavno, turizam je iz temelja izmenio život i razbio monotoniju sela. Uz te promene, i poljoprivreda, kao glavno zanimanje žitelja ovih krajeva, dobila je novu dimenziju razvoja. Dolaskom turista poljoprivredni proizvodi dobili su nove kupce, a time je i nivo proizvodnje podignut na viši stepen. Uz poljoprivrednu proizvodnju selo dobija i druge sadržaje koji su sastavni deo turističke ponude. Adaptirani se domovi kulture, izgrađeni sportski tereni, renovirane zdravstvene ustanove i škole.

Do stagnacije u razvoju seoskog turizma došlo je iz razloga što se on u jednom trenutku našao na razmeđu dve asocijacije (Opštinski turistički savez – Ivanjica i Turistička zadruga „Golija“ – Deviči), koje su, svaka za sebe, smatrale da je dovoljno to što čine. U stvari – bilo je nedovoljno.

Zbivanja na prostorima naše zemlje devedesetih godina, usporila su razvoj seoskog turizma na području opštine Ivanjica.

Tačna evidencija o broju domaćinstava koja su pružala ugostiteljsko-smeštajne usluge svih ovih godina ne postoji. Međutim, boravak u domaćoj radinosti je postojao i organizovao se u sopstvenoj režiji.

Slika 3. Raj za turiste u Katićima

Da se nije radilo samo na razvoju seoskog turizma, već i turizma na selu govori podatak da su izgrađeni hoteli na Goliji, Javoru i Mučnju. Tako na Goliji, u mestu Golijska Reka, postoji planinarski dom sa 90 ležaja. Tu se nalaze sportski tereni, ski lift i drugi prateći objekti namenjeni sportistima i ljubiteljima sporta. Ovaj turistički objekat se nalazi na nadmorskoj visini od 1.400 metara. Na planini Javor, u selu Kušići, na nadmorskoj visini od 1.000 metara, radi hotel koji može da primi 100 gostiju. Podno planine Mučanj, u selu Katićima, izgrađen je hotel sa 90 ležajeva („Logos”) sa svim potrebnim pratećim objektima.

4. ZAKLJUČAK

Ruralni turizam je nastao kao posledica razvoja gradova i industrije. Savremeni trendovi u turizmu, u doba sve veće urbanizovanosti, zagađenosti životne sredine, otuđenosti od prirode, doveli su do sve većeg usmeravanja turističkih tokova ka ruralnim područjima, ka seoskim destinacijama. Seoski turizam predstavlja turistički promet i potrošnju turista u seoskim domaćinstvima ili drugim vidovima smeštaja u ruralnom prostoru, u cilju zadovoljenja kulturnih i rekreativno – zdravstvenih potreba turista (turističkih potreba). On je jedna od važnih komponenti i osnova zaživljavanja održivog razvoja turizma i ruralnih sredina.

Ruralni turizam se svrstava među vodeće turističke proizvode na savremenom turističkom tržištu. Destinacije ruralnog turizma su postale vrlo zapažene na tržištima mnogih država, a veliku pažnju zaokupljaju i u Srbiji. U okviru ovih destinacija mogu se identifikovati različiti turistički proizvodi (tradicionalna kultura, arheološko i arhitektonsko nasleđe, gastronomija, rekreacija, odmor, istorija, sport i slično). Sve to omogućava trajanje turističke sezone u toku cele godine.

Turizam na selu brižljivo se neguje u ivanjičkoj opštini, oslanjajući se na predele božanske lepote i ljude oplemenjene iskričavim narodnim duhom, spremne da dočekaju svakoga, pa i namernika koji je slučajno zalutao ovim stazama zdravlja.

Rezultati uspešne turističke delatnosti na selu u direktnoj su zavisnosti od dobre propagande i organizovane prodaje turističkih aranžmana. Informacije o vrstama i prednostima ovog vida turizma morale bi da do turista dopru u izvornom značenju, čime bi se na njih izvršio uticaj da izaberu sela za mesta svog odmora.

U daljem razvoju različitih oblika ruralnog turizma, a time i vangradskog područja ivanjičkog kraja, neophodno je insistirati na uključivanju bogatstva biodiverziteta i ekosistema u turističku ponudu.

5. LITERATURA

- [1] Ignjić, S., Radovanović, J., Luković, V., Marković, Lj., Bujošević, M. 1972. *Ivanjica - hronika moravičkog kraja*. Beograd.
- [2] Marković, Lj. 1965. *Moravički kraj – fotomonografija*. Ivanjica: Udruženje prosvetnih radnika opštine Ivanjica.
- [3] Marković, Lj., Marković, S. 2002. *Stanovništvo Moravičkog Starog Vlaha*. Beograd: Geografski institut „Jovan Cvijić“ SANU.
- [4] Marković, Lj., Marković, S., Popović, I. 2005. Moravički Stari Vlah – važna stanica metanastazičkih kretanja srpskog naroda. U: *Zbornik radova sa XXI naučnog skupa “Seoski dani Sretena Vukosavljevića” održanog 27, 28. i 29. juna 2003. u Prijepolju, Prijepolje*, str. 273÷289.
- [5] Marković, S., Popović, I. 2005. Demografske i privredne promene u moravičkom kraju, U: *Naučni simpozijum sa međunarodnim učešćem “Srbija i savremeni procesi u Evropi i svetu”*, Beograd-Tara, 26. i 27. maj, str. 485÷492.
- [6] Marković, S., Popović, I., Ostojić, M. 2005. Seoski turizam – mogući pokretač razvoja brdsko-planinskog područja moravičkog kraja. U: *Traktori i pogonske mašine*, vol. 10, No. 2, Novi Sad, str. 302÷308.
- [7] Marković, S., Ostojić, M. 2006. *Turistički vodič kroz ivanjički kraj*. Ivanjica: Turistička organizacija opštine Ivanjica.
- [8] Marković, S., Popović, I., Ostojić, M. 2007. Turistički resursi i promet turista u ivanjičkom kraju. U: *Zbornik radova Naučnog skupa „Srbija i Republika Srpska u regionalnim i globalnim procesima, Trebinje*, str. 579÷588.
- [9] Marković, S., Ostojić, M., Popović, I., Miljković, O. 2011. Ivanjica – koevka srpskog seoskog turizma. U: *Tematski zbornik VI Međunarodnog naučnog skupa „Mediterranski dani Trebinje 2011 – Turizam i ruralni razvoj – savremene tendencije, problemi i mogućnosti razvoja“*, Trebinje, str. 306÷323.
- [10] Ostojić, M., Marković, S. 2007. *Tourist Guide to the Region of Ivanjica*. Ivanjica: Turistička organizacija opštine Ivanjica.
- [11] Ostojić, M., Marković, S., Popović, I. 2008. Uticaj razvoja turističkih ponuda na poboljšanje kvaliteta života ljudi u ivanjičkom kraju. U: *Zbornik radova 3. Nacionalne konferencije o kvalitetu života „Festival kvaliteta 2008”*, Kragujevac, str. 6.1÷6.7.
- [12] Ostojić, M., Marković, S., Popović, I. 2009. Procena kvaliteta turizma u moravičkom kraju na osnovu SWOT analize. U: *Zbornik radova 4. Nacionalne konferencije o kvalitetu života „Festival kvaliteta 2009”*, Kragujevac, str. B.79÷B.82.
- [13] Ostojić, M., Marković, S., Popović, I. 2010. Seoski turizam – ivanjički brend. U: *Proceedings Conference 2. Croatian congress on rural tourism with international participation*, Mali Lošinj, p. 697÷708.
- [14] Ostojić, M., Marković, S. 2011. *Ivanjica - turistički vodič*. Ivanjica: Turistička organizacija opštine Ivanjica.
- [15] Ristić, M. 1963. *Stari Vlah*. Beograd: „Turistička štampa“, (prvo izdanje).
- [16] Sajt Turističke organizacije opštine Ivanjica: www.ivatourism.org